

ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

INDUSTRIAL POLICY
AND INNOVATION DEVELOPMENT

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.030>

УДК 338.45:622.35

JEL: E23, L71, Q40

Г.В. ОЛЕКСЮК, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і маркетингу, заступник директора Науково-навчального інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Горбачевського, 18, 79044, Львів, Україна

e-mail: h_oleksyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3180-4664>

Н.М. ПОПАДИНЕЦЬ, д-р екон. наук, старший дослідник, доцент кафедри економіки і маркетингу, заступник директора Науково-навчального інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Горбачевського 18, 79044, Львів, Україна

e-mail: popadynets.n@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7556-6135>

ВІД РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СПРАВЕДЛИВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ РЕГІОНІВ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Обґрунтовано маркетинговий підхід до позиціонування проблем території відносно різних цільових груп територіальних громад — населення, бізнесу, відвідувачів, інвесторів, на основі якого більш ефективно і цілеспрямовано витрачаються кошти на реалізацію проектів місцевого розвитку справедливої трансформації. Запропоновано механізм комплексного системного підходу стосовно дослідження, аналізу, оцінки та інструментів вирішення проблем вугільних регіонів із застосуванням принципу пріоритетності в кожній територіальній громаді.

Ц и т у в а н н я: Олексюк Г.В., Попадинець Н.М. Від реструктуризації вугільної галузі до справедливої трансформації вугільних регіонів: досвід і перспективи. *Економіка України*. 2023. № 9. С. 30—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.030>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Ключові слова: *вугільний регіон; вугледобувні підприємства; реструктуризація; справедлива трансформація; територіальні громади; комплексний системний підхід; проблемно-пріоритетний підхід; маркетинговий підхід.*

Проблеми розвитку вугільних регіонів країни виникли ще наприкінці 1980-х років, коли вуглевидобуток в Україні досяг найбільшого піку, але і найбільшого загострення набули питання соціального захисту самих гірників, зокрема своєчасної виплати зарплати, які спричинили перші шахтарські протести в публічних місцях — на площах шахтарських міст, перед будинками владних структур на рівні областей і столиці. Чи можна вважати цей період початком докорінних змін у вугільній галузі як у позитивному, так і в негативному сенсі? Очевидно, так. Розвиток вугледобувних підприємств уповільнювався внаслідок виникнення економічного дисбалансу між постійним зростанням собівартості видобутку вугілля і стримуванням й регулюванням ціни на вугільну продукцію. Наявність такого дисбалансу призводила до зростання збитковості шахт, вимивання обігових коштів, слабкого відновлення основного прохідницького і видобувного гірничого обладнання, незадовільного захисту здоров'я і життя гірників у надзвичайно небезпечних умовах підземної праці. «В Україні реструктуризація вугільної галузі стала причиною повного занепаду шахтарських регіонів, економічної стагнації, негативних соціальних та екологічних процесів в шахтарських містечках» [1, с. 75].

Отже, **мета статті** — проаналізувати проблеми, що існують у вугільних регіонах країни, обґрунтувати формування моделі їх справедливої трансформації.

На початку 1990-х років економічна складова галузі з трудомісткої уперше перетворилася на матеріаломістку, виникла проблема несвоечасної виплати заробітної плати працівникам шахт і допоміжних підприємств, які сприяють завершенню комплексу видобування рядового вугілля, його збагаченню, транспортуванню, реалізації тощо. Відсутність обігових коштів, попри значні суми дебіторської заборгованості за відвантажене вугілля, унеможлилювала придбання засобів індивідуального захисту гірників, отримання належного оздоровчого харчування (якісних продуктів для підземного харчування, молока), спецодягу, інших пільг, які, відповідно до законодавства, повинні надаватися працівникам вугледобувних підприємств. «З середини 1990 років українська влада та міжнародні партнери намагалися розробити комплексні програми реструктуризації вугільного сектору та підтримки шахтарських регіонів, які зазнають найбільших економічних збитків. У результаті реалізації окремих пунктів Світового банку, Європейського Союзу та уряду Великобританії профільним міністерствам надавалися конкретні покрокові рекомендації із трансформації енергетики, які не були реалізовані через брак політичної волі» [2, с. 18]. Саме ці чинники сприяли й спонукали гірників до публічних протестів, які мали надзвичайно негативний вплив на економічний роз-

виток підприємств, поглиблювали соціальні й екологічні проблеми. Зниження вуглевидобутку в період зупинення шахт під час страйків системно призводило до його загального зниження в країні, тобто негативна синергія позначалася на можливості придбання нового обладнання, призводила до відсутності грошових ресурсів для виплати заробітної плати, виникнення бартерних угод у реалізації вугілля, падіння продуктивності праці й ефективності роботи обладнання, зношення якого сягало 70—80 %. «Важливою обставиною є те, що українська вугільна промисловість дуже строката і за природними умовами, і за виробничим та технічним рівнем підприємств. У ній функціонують і глибоко збиткові, і рентабельні шахти, а також збиткові шахти, що в разі їх модернізації можуть стати рентабельними. При цьому вугільна галузь є дуже інерційною, зважаючи на тривалість і дорожнечу як будівництва і реконструкції, так і виведення з експлуатації вуглевидобувних підприємств, масштабність соціальних та екологічних наслідків реструктуризації галузі» [3, с. 5]. Разом з тим експлуатація вугільних шахт має визначені терміни, які повністю залежать від наявності вичерпних, невідновлюваних природних підземних корисних копалин, що попередньо розвідані й можуть бути ефективними для видобування. Як зазначають А. Шворак із співавторами, «...незважаючи на природні запаси вугілля, вуглевидобувна промисловість України перебуває у напруженому стані. До основних проблем галузі належать: велике навантаження на державний бюджет через субсидії; значна залежність зайнятості населення вугільних регіонів від роботи шахт; висока собівартість вугілля, що перевищує ціну імпортного, світова відмова від викопного палива тощо» [4, с. 23]. Викладені негативні аспекти стану вугільної галузі, що призвели до соціальної нестабільності у вугледобувних регіонах, економічного падіння, мали і певний позитивний вплив, зокрема, сприяли прийняттю ряду законодавчо-нормативних актів щодо державної фінансової підтримки вугільних підприємств, забезпечення пенсійних (регресних) виплат унаслідок професійного захворювання і травматизму, інших соціальних пільг.

Проблеми вугільних підприємств набрали просторового економічного, екологічного, соціального поширення в населених пунктах і територіальних громадах (ТГ), тому сьогодні є підстави розглядати їх у контексті вугільного регіону на теренах областей України. Разом з тим, як зазначають науковці, «...виходячи з безперечної необхідності скорочення, а в перспективі й скасування систематичного субсидування вугільної галузі, необхідно поступово, але послідовно виводити з експлуатації найбільш занедбані глибоко збиткові шахти, які зараз поглинають велику частку коштів державної підтримки, видобуваючи незначні обсяги вугілля» [3, с. 31].

Питаннями розвитку вугільної галузі України, дослідженню її проблем і результатів реструктуризації, реформуванню енергетичної галузі України, а також стратегічному розвитку регіонів і територіальних громад, застосуванню проблемно-пріоритетного підходу при визначенні

проектів, заходів і плану їх реалізації при формуванні програми справедливої трансформації вугільних регіонів присвячено низку праць авторів, таких як М. Бойченко [1], І. Ставчук, К. Бальс [2], О. Амоша [3; 6], А. Шворак [4], І. Кочешкова, Д. Череватський [5], С. Шульц [7] та інші.

Сьогодні докорінно змінюються підходи і бачення щодо формування енергетичної політики України, які диктуються сучасними екологічними викликами, негативом повномасштабного вторгнення російських військ на територію країни. Вибір євроінтеграційного вектора розвитку держави стимулює розв'язання цих проблем на основі позитивного світового порядку збереження довкілля, соціального захисту, формування належної якості життя людини.

Відновлення енергетичного сектору країни в стратегічному баченні планується на принципах сталого розвитку і впровадження зелених технологій. Для вугільних регіонів це означає закриття шахт, замість яких можуть бути створені кластери сталої енергетики. Так, за словами заступника міністра енергетики Я. Демченкова, «...ці кластери можуть з'явитися на закритих вугільних шахтах, використовуючи інфраструктуру цих підприємств. Це важливий стимул для розвитку регіонів, створення нових робочих місць, підтримки економіки країни. Це можливість для вугільних регіонів дати імпульс новому сталому майбутньому всієї країни»¹. Започатковується перехід від реструктуризації вугільної галузі, яка здійснювалася шляхом позиціонування вугільних підприємств за показником перспективних запасів, прибутковості, збитковості й закриття шахт, до балансування енергетичного забезпечення країни з урахуванням зниження потужності генерації тепловими електростанціями, які використовують вугілля. Попри це, як стверджують фахівці, «...проблема української вугільної галузі полягає не тільки у великій кількості об'єктів, закриття яких «зависло», а й у великій кількості шахт — кандидатів на ліквідацію» [5, с. 30].

Галузевий підхід трансформується в комплексний регіональний підхід, що узагальнює позитивні й негативні тенденції цілих регіонів країни, на теренах яких розташовано значну кількість підприємств, що видобувають викопні види палива, які потім збагачують і використовують для процесу виробництва електроенергії на теплових електростанціях. Як пропонують О. Амоша і Д. Череватський, «...ситуація, що склалась у вугільній галузі світу, змушує шукати нетривіальні рішення, здатні нейтралізувати негативну тенденцію «згортання» галузі через економічні проблеми шахтного способу видобування вугілля і посилення вимог до забезпечення сталого розвитку людства. Як варіант пропонується об'єднати інтереси вугільників та енергетиків, сконцентрувати зусилля щодо створення потужних енергетичних сховищ на базі шахт — певного «па-

¹ Україна створить фонд трансформації вугільних регіонів. *Inerfax-Україна*. 2023. 22 бер. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/899295.html> (дата звернення: 12.05.2023).

рашута» для галузі, що занепадає, і «бустера» для галузі, що розвивається («зелена» енергетика)» [6, с. 107—108].

Активізація цього процесу на державному рівні розпочалася з прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року» (далі — Концепція). Відповідно до неї, вугільні регіони визначаються як регіони, на території яких розташовано вуглевидобувні й вуглепереробні підприємства, у тому числі ті, які перебувають у стадії ліквідації, консервації або переорієнтації на інші види економічної діяльності, та підприємства вугільної теплової генерації, незалежно від форм власності².

Комплексний і системний регіональний підхід — це єдиний позитивний механізм, який дозволить здійснити повний аналіз, дослідження й оцінку реального стану, глибоких позитивних і негативних інтегрованих процесів на базовому територіальному рівні, які формувалися і змінювалися не одне десятиріччя. Як визначають С. Шульц і О. Луцків, «структурні зміни в економіці регіонів слід розглядати як кумулятивний процес, що об'єднує нинішні і перспективні сильні сторони регіону щодо розвитку певних видів економічної діяльності. Це особливо важливо для подолання деструктивних тенденцій консервації старопромислової економічної структури українських регіонів та їх структурної інертності, яка значною мірою будується на практиці штучного визначення деяких промислових галузей регіонів як пріоритетних і лобюванні їх державної підтримки» [7, с. 16].

Для прикладу звернімося до Стратегії розвитку Червоноградської територіальної громади Львівської області до 2027 року. «Базовою функцією Червонограда при його заснуванні як міста було визначено стати «Західноукраїнським Донбасом» — центром вугледобувної промисловості, який мав забезпечувати потреби в енергетичному вугіллі ТЕС і місцевих ТЕЦ. Довгі роки, від 1951 р., місто (й новостворена агломерація Червоноград — Гірник — Соснівка) справно цю функцію виконувало. Вугільна промисловість на тривалий час визначила економічний профіль території, а підприємства вуглевидобутку — вугільні шахти — були основним місцем роботи переважної частини працездатного населення як самого міста, так і навколишніх сіл і містечок у радіусі понад 30 км»³.

² Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1024 від 22.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2021-%D0%BF#Text>

³ Стратегія розвитку Червоноградської територіальної громади до 2027 року. Червоноградська територіальна громада. 2022. 23 січ. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj0l6bzyd_AhVBDhAIHZ5HBiwQFnoECBQQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.chg.gov.ua%2Fget_blog_files.php%3Fid%3D5390%26name%3D7d6c6730ef077b6fea03a36e5fe0b088&usg=AOvVaw0Ow6b02RlCvhPRbnF20d2x&opi=89978449

Основне місце роботи переважної частини чоловічого населення вугледобувних регіонів на шахтах було надійним джерелом доходів мешканців населених пунктів, розташованих навколо них. Проте згодом ситуація змінилася, про що свідчать шахтарські протести в Україні, у тому числі в Червонограді, що розпочалися наприкінці 1980-х років і перманентно повторювалися понад два десятиліття. Наявні державні дотації і сьогодні не покривають збитків від вугледобутку державних шахт, зростає заборгованість перед бюджетом, постійно виникають затримки з виплатою заробітної плати, накопичується заборгованість зі сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування. Як стверджують науковці, «...діюча система фінансової підтримки вугледобувних підприємств, обсяги якої визначаються щорічно, блокує стимули до поліпшення ситуації в державному секторі, провокує утриманські настрої серед керівників і працівників підприємств сектору» [3, с. 19].

На підставі фінансової звітності ДП «Львіввугілля» за 2020 р. і I півріччя 2021 р. (дані оприлюднено в установленому порядку) на кінець 2020 р. порівняно з його початком заборгованість за розрахунками з бюджетом зросла на 3,3 % і становила 813 356 тис. грн, за розрахунками зі страхування — відповідно, на 7,2 %, або 1 197 002 тис. грн, за розрахунками з оплати праці зменшилася на 52 %, до 90 737 тис. грн. Тенденція зростання кредиторської заборгованості продовжилась у 2021 р. Так, станом на 30 червня 2021 р. заборгованість за розрахунками з бюджетом зросла на 6,6 %, за розрахунками зі страхування — на 3,2 %, за розрахунками з оплати праці — у 2,6 разу, до 234 681 тис. грн, що виходячи з середньомісячного нарахування за фінансовою звітністю за 2020 р. (111 943 тис. грн) становить більше двох місяців⁴. Багато вугледобувних підприємств галузі тривалий час (десятки років) є збитковими або планово збитковими, оскільки поточні витрати на видобування вугілля в підземних умовах і формування собівартості 1 т вугілля перевищують ринкові ціни або регульовані державою на вугільну продукцію. Причому із збільшенням терміну експлуатації шахти якість вугілля погіршується через зниження потужності пластів, а собівартість зростає, оскільки зростають витрати електроенергії, ремонту та інші затрати на підтримку значної кількості гірничих виробок, протяжність яких сягає 70—100 км.

Попри це, стратегічний напрям функціонування вугільної галузі для збереження енергетичної незалежності, збалансування паливно-енергетичних потреб країни зумовив прийняття рішення щодо прямої державної фінансової підтримки шахт на покриття різниці між собівартістю вугілля і ціною (покриття збитків), а також на придбання основного гірничо-шахтного обладнання, засобів захисту шахтарів тощо, яка надається близько 30 років кожній шахті на основі обґрунтованих розрахунків.

⁴ «Державне підприємство «Львіввугілля»: бухгалтерська звітність і фінансовий аналіз за 2020 р. *Звітність українських підприємств*. URL: https://zvitnist.com/32323256_DERZHAVNE_PDPRYYEMSTVO_LVIVVUHILLYA

Отже, прямої трансформації вугледобувного підприємства залежно виключно від рівня збитковості безпосередньо не проводиться. Зупинення видобутку вугілля відбувається в першу чергу через вичерпання запасів або коли його поклади залишаються лише в тонких пластах, що різко знижує його якість і, відповідно, ціну, тому видобуток стає практично неефективним. Практика використання закриття шахт за процедурою банкрутства не використовується.

Рішення про закриття шахти приймається на урядовому рівні за поданням галузевого міністерства в разі повного вичерпання запасів, неперспективності або особливої збитковості. Спеціалізованими проектними установами розробляється відповідний проект, вартість якого сягає декількох мільйонів гривень, а його тривалість розтягується на рік і більше. Проект узгоджується з місцевими органами влади, що згодом і стане частиною загальної трансформації вугільного регіону. В даний час (за воєнного стану) вартість проекту закриття шахти у відкритих джерелах не публікується; тривалість закриття становить декілька років. Основні складові проекту передбачають такі етапи закриття шахти.

1. Фізична ліквідація (загашення підземних гірничих виробок, демонтажування обладнання і конструкцій, розбирання будівель і споруд). При цьому передбачаються спосіб і можливість повторного використання основних фондів як на інших шахтах, так і при створенні нових виробництв на поверхні шахти (території земельної ділянки). Зокрема, це лінії електропередачі, залізничні гілки, складські будівлі, адміністративно-господарські будівлі, які можуть бути використані для нових цехів, соціальних об'єктів, загальноміських служб, теплопостачання при збереженій котельні тощо, а також бути одним з аспектів інвестиційної привабливості цієї території.

2. Соціальний захист робітників — виплати всіх належних сум заробітної плати, вихідна, одноразова допомога, компенсаційні й регресні виплати, перепрофілювання і профорієнтаційне навчання гірників для роботи на нових робочих місцях, програми стимулювання розвитку підприємництва тощо.

3. Захист довкілля — екологічна безпека, контроль за виділенням газу й води в небезпечних зонах закритих шахт, рекультивация земель, розробка плану управління навколишнім середовищем. При цьому вивчається склад (хімічний, фізичний) і здійснюється оцінка наземних штучних природних утворень (териконів), які згодом можуть бути використані за іншими технологіями (вивезені) або рекультивовані шляхом заліснення чи створення відповідних екологічних зон.

За наявною інформацією⁵, ДП «Львіввугілля» — один з найбільших платників податків Львівської області, яке за 12 місяців 2021 р. сплатило у бюджет 294,9 млн грн податків і зборів та 313,4 млн грн єдиного соціаль-

⁵ Там само.

ного внеску. Загалом це 608,3 млн грн обов'язкових платежів. Стан збитковості (збиток на 1 липня 2021 р. становив 3 352 787 тис. грн) та погашення кредиторської заборгованості не вдається стабілізувати встановленням підвищеної ціни на вугілля і коштами державної фінансової підтримки. «Цілковита нерозвиненість відтворювальних процесів у галузі, що частково показано на прикладі ДП «Львіввугілля», вкрай незадовільне матеріально-технічне забезпечення вуглевидобувних підприємств і складні інженерно-геологічні умови гальмують розвиток енергетичної основи економіки України» [8, с. 7]. Разом з тим мешканці громад вугільних регіонів скаржаться на низьку якість і високі тарифи житлово-комунальних послуг, зношеність житлового фонду, негаразди з вивезенням побутових відходів. Також варто відзначити проблеми розвитку інфраструктури: погану якість місцевих і комунальних доріг, відсутність вуглиного освітлення, фізичну зношеність громадського транспорту, відсутність місць культурного відпочинку і дозвілля тощо⁶.

Системна трансформація вугільних регіонів передбачається в завданнях реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки, затвердженої відповідною Постановою Кабінету Міністрів України⁷. Зокрема, завдання за напрямом «Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства» містять положення щодо розроблення проекту Державної соціально-економічної трансформації таких територій на довгостроковий період і забезпечення її виконання. До першочергових заходів трансформації вугільних регіонів у контексті державної регіональної політики належать: запровадження програм підвищення кваліфікації і перекваліфікації працівників вугледобувних підприємств, сприяння розширенню соціальних програм, створення нових робочих місць, спрощення умов стимулювання започаткування і ведення малого і середнього бізнесу, сприяння розбудові інфраструктури територій для залучення інвестицій, у тому числі організація індустріальних парків, та інші завдання.

Як відомо, у вугільних регіонах країни протягом десятиліть створювались і функціонували міста, селища, які мали ознаки монофункціонального й перейняли на себе всі негативні процеси вузького профілю розвитку. Зокрема, це швидке зростання виробництва, будівництва соціальної інфраструктури і житла, збільшення чисельності населення, але до певного періоду. Проте слабка перспектива стратегічного бачення щодо реальності вичерпання запасів і необхідності переходу до диверси-

⁶ Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1024 від 22.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2021-%D0%BF#Text>

⁷ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

фікованої моделі розвитку монофункціональної території призвела до існуючих сьогодні проблем. Загроза і ризики такого підходу до управління регіонами й територіями межують з депресивністю, неможливістю самоутужки, без зовнішньої допомоги держави та її інституцій подолати негативні тенденції сповільнення (зупинення) динаміки економічного зростання, загострення демографічної ситуації, руйнування об'єктів інфраструктури, погіршення екологічного стану навколишніх територій тощо.

Подолання негативних явищ і проблем соціально-економічного розвитку вугільних регіонів країни, функціонування підприємств вугільної галузі на територіях громад повинні супроводжуватися «справедливою трансформацією» таких територій. Згідно з Концепцією, «...справедлива трансформація — це модель розвитку регіону, що передбачає гідне життя та достатній зарібок усім мешканцям, в тому числі працівникам, на яких вплине процес відмови від викопного палива (ліквідація виробничих потужностей, закриття вуглевидобувних підприємств тощо)»⁸.

Ініціатива справедливої трансформації вугільних регіонів України сьогодні широко підтримується міжнародними організаціями і урядами європейських країн, зокрема, тих, які в минулому пройшли крізь цей процес, мають відповідний досвід і готові брати участь у фінансовій і технічній підтримці територій. За визначенням науковців, «...європейський стандарт закриття шахти — максимальне повернення ландшафту на допромисловий стан: від чорного — до зеленого». У більшості випадків об'єкт закривається повністю і рекультивация земель, порушених у процесі закладення шахти, будівництва надшахтних будівель і споруд, стає його вирішальною фазою. «Викоріненню підлягають фундаменти споруд, електричні кабелі, що відслужили свій строк, й трубні розводки» [5, с. 31]. Водночас в Україні, зокрема, на теренах вугільних регіонів заходу, такий підхід не завжди буде доцільним, оскільки інфраструктуру, що була задіяна на вугледобувних підприємствах, можна певним чином покращити, модернізувати і використовувати за прямим призначенням (для енергопостачання, як транспортні комунікації, будівлі, споруди тощо) для іншого виробництва або як інвестиційні об'єкти.

У США є випадки дещо іншого ставлення до виведених з експлуатації вугледобувних підприємств: роботи з видобутку припиняються, але шахта не закривається, як у Європі, а підлягає глибокій консервації. Селища порожніють, при цьому ступінь перетворення шахт і об'єктів соціально-побутового призначення на руїни залежить від їх віддаленості від великих населених пунктів. Для України подібний досвід є вкрай негативним, проте в разі допущення ситуації, яка спонукатиме до позапла-

⁸ Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1024 від 22.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2021-%D0%BF#Text>

нового закриття шахт з тих чи інших причин (воєнні дії або значні ризики і загрози для людини, території тощо), частина вугледобувних регіонів матиме проблеми, пов'язані з вимушеною консервацією, що практично унеможливить технічне відновлення в майбутньому.

Для більш глибокого розуміння ключових складових словосполучення «справедлива трансформація», а саме «справедлива» — застосування, зокрема, принципу справедливості для кожної громади, яка так чи інакше потрапляє в зону впливу діяльності вугледобувних підприємств, і «трансформація» — рух у зміненому (диверсифікованому) напрямі кожної громади і сукупності розташованих на її території підприємств, необхідно перш за все дотримуватися принципу комплексного системного підходу. Основа цього принципу — всеосяжний аналіз реального стану територій на підставі оцінювання міри впливу діяльності вугледобувних підприємств у кожному населеному пункті території — зможе забезпечити здійснення справедливої трансформації, що базуватиметься на використанні можливостей внутрішнього потенціалу громади і залученні зовнішніх ресурсів. Комплексний підхід — тісне переплетіння економічних, соціальних і екологічних факторів впливу, спираючись на глибокі інтегровані зв'язки, що формувалися понад 50 років. Системний підхід — формування вугільного регіону як економічної просторової системи, яка пов'язана з встановленням енергетичного балансу України, що тривалий час була базовою галуззю розвитку промисловості у Львівській області.

Розглянемо узагальнюючі характеристики переваг і проблем вугільних регіонів (табл. 1) щодо економічного, соціального, екологічного і техніко-технологічного розвитку з позицій паралельного процесу: закриття шахт і одночасної діяльності вугледобувних підприємств до кінцевого вичерпання підземних корисних копалин або до прийняття урядового рішення про зміну пріоритетів на енергетичному ринку України. Наведений перелік переваг і проблем, які сьогодні існують у активних вугледобувних регіонах, є далеко не повним і залежить від конкретного регіону, території, вугледобувного підприємства та його ролі й значення для формування фінансово-економічного потенціалу ТГ, соціального підходу, ліквідації екологічних наслідків. «Незадовільні результати ліквідації шахт в Україні співіснують з обмеженим сприйняттям сутності реструктуризації — тільки як закриття об'єктів. Разом з тим, німецький досвід показує можливість альтернативних підходів» [5, с. 31].

Під час війни вугільні регіони Донецької, Луганської і Дніпропетровської областей набувають нових глибоких проблем, комплексне вирішення яких тісно пов'язане з програмами відбудови і відновлення України після Перемоги й диверсифікації її енергетичного і металургійного ринків. Одним з підходів справедливої трансформації вугільних регіонів є застосування принципу збалансованості проблем і переваг, які аналітичним, дослідницьким, науковим методами повинні дістати належну комплексну оцінку і результат для кожної територіальної громади. Механізм

Таблиця 1. Проблеми і переваги у вугільних регіонах

Напрями	Переваги, проблеми	Вугільні підприємства, які закриті або перебувають у процесі закриття, ліквідації чи консервації	Вугільні підприємства, які функціонують за виробничими програмами
Економічний	Переваги Проблеми	Економія бюджетних коштів для підтримки збиткових підприємств, фінансові ресурси для закриття шахт скеровуються також на створення нових робочих місць, удосконалення інфраструктури, реалізацію соціальних і екологічних проектів Відсутність достатнього фінансування для закриття шахти відповідно до розроблених проектів, заздалегідь не формується фонд закриття вугледобувного підприємства і джерел справедливої трансформації, відновлення й функціонування територій у зонах впливу вугледобування	Дохід від видобутку і реалізації продукції, платежі до бюджету, наповнення ринку вугільної продукції і енергетичного ринку країни, місцеві паливні ринки, надання послуг допоміжними підприємствами, їх доходи і бюджетні платежі, збереження виробничо-господарського комплексу території Збитковість діючих підприємств, ціна вугільної продукції не покриває собівартості, відсутність обігових коштів, необхідність системної державної підтримки, високий рівень зношення і морального старіння основного гірничого обладнання; нестабільний ринок реалізації продукції і розрахунків за неї, значні обсяги кредиторської заборгованості, непродуктивні витрати на оплату штрафів і пені за їх несвоєчасну сплату; вичерпання запасів і зменшення потужності пластів, скорочення потреб у викопному паливі
Соціальний	Переваги	Створення нових робочих місць за іншими професіями з більш безпечними умовами праці, соціальний захист у разі професійного захворювання і травматизму, профілактичне оздоровлення; підвищення кваліфікації та перекваліфікація вивільнених унаслідок закриття шахт працівників	Збереження робочих місць і відповідно високого рівня доходу працівників, можливість отримати пільги стосовно пенсійного забезпечення, інші соціальні заходи для працівників у підземних умовах праці, програми оздоровлення, утримання санаторіїв і профілакторіїв

Проблеми	Зростання безробіття, відсутність досвіду й складність у створенні власного бізнесу, слабка готовність колишніх гірників до активної перекваліфікації, міграція до інших країн і регіонів у пошуках робочих місць	Високі ризики щодо виробничого травматизму і професійних захворювань, порушення умов трудового договору і строків виплати зарплати, соціальне напруження в трудових колективах, відплив професійних кадрів і скорочення програм їх підготовки
Екологічний	Поступове очищення природним шляхом навколишнього середовища: повітря, ґрунтів, води, самозаліснення териконів; проведення рекультивації порушених земель та інших природоохоронних заходів за рахунок ресурсів, передбачених проектами закриття шахт; використання відновлених промислових територій для створення інвестиційних об'єктів і зон рекреації	Проведення поточних екологічних заходів, рекультивація земель, витрати на які покриваються за рахунок собівартості видобутку вугілля
Проблеми	На територіях ТГ створилися штучні водойми, мають місце просідання ґрунтів, їх заболочення, через що вони не придатні для господарського використання без належного відновлення; негативний вплив на здоров'я інших мешканців громади, дітей, які тривалий час перебувають у зоні впливу вуглевидобування	Процеси забруднення довкілля, формування породних відвалів, пошкодження земель не зупиняються
Технічний	Використання промислових майданчиків та інфраструктури (ЛЕП, залізниці, електропідстанції, дорожня мережа), що залишаються після припинення вуглевидобування, для створення нових виробництв і послуг, інвестиційних об'єктів; переобладнання	Видобування вугілля відповідно до стратегічних планів розвитку шахти до повного освоєння виробничої потужності й вичерпання запасів; відновлення основних фондів, використання існуючого технічного оснащення до повної амортизації, збереження інфраструктури в належному технічному стані; створення нових (диверсифікованих)

Закінчення таблиці 1

Напрями	Переваги, проблеми	Вугільні підприємства, які перебудовують у процесі закриття, ліквідації чи консервації	Вугільні підприємства, які функціонують за виробничими програмами
Технічний	<p>Переваги</p> <p>Проблеми</p>	<p>наземних споруд, будівель закритих шахт, які можуть бути передані територіальним громадам на безоплатній основі, для створення виробничої, соціальної і культурної інфраструктур</p> <p>Відсутність ефективних технічних рішень стосовно зміни використання інфраструктури, будівель, споруд, які часто демонтуються або зносяться; залишаються ризики неповного монтажу підземного обладнання, проблеми дегазації, підземних вод тощо; розроблення й експертиза проєкту і технічне закриття самої шахти можуть тривати декілька років</p>	<p>виробництв і робочих місць у період діяльності шахти на її території</p> <p>Зношення основного гірничого обладнання випереджає темпи його оновлення, висока вартість ремонту, поступове зниження продуктивності у зв'язку з його моральним і фізичним старінням; відсутність технологічної і технічної можливості комплексного підходу в період діяльності шахти до поступового її закриття</p>

Джерело: складено авторами.

такого збалансування полягає у виявленні реальних причин, факторів, чинників, їх якісних, кількісних і відносних характеристик, які показують обсяги впливу, що призвели до теперішнього стану, а також вивчення наслідків і досвіду реструктуризації вугільних підприємств у минулому.

Кожна територіальна громада в зоні впливу вуглевидобування повинна розглядатися, з одного боку, за можливостями її внутрішнього потенціалу, зокрема фінансової стійкості, спроможності / неспроможності місцевого бюджету щодо часткового використання власних коштів для реалізації проектів справедливої трансформації, а з іншого — за глибиною і загрозами проблем, які необхідно вирішувати в пріоритетному порядку, мобілізуючи зовнішні ресурси. «Реновація діяльності закритих вугільних шахт може істотно змінити становище, перетворивши депресивні регіони в процвітаючі, економічно привабливі для інвесторів території. Одним із шляхів вирішення проблеми закритих вугільних шахт може бути створення індустріальних або технологічних парків на їх базі» [1, с. 76].

Визначення простору вугільного регіону в тій чи іншій області та його справедливої трансформації на основі збалансованого підходу до оцінки проблем і переваг у кожній ТГ, а не просто за географічним розташуванням вугледобувних підприємств і меж залягання корисних копалин унеможливить суб'єктивний підхід до розподілу фінансових ресурсів з різних джерел. Для регіону (області) збалансування оцінки переваг і можливостей територіальних громад є основою формування коштів обласного бюджету для фінансування тих чи інших проектів справедливої трансформації, підтримки пропозицій щодо виділення коштів з державного бюджету і надання міжнародної технічної допомоги. «Оскільки кожна територіальна громада виступає як самостійний гравець на ринку, і таких громад багато, то конкуренція між ними неодмінно загострюється. Очевидно, що економічний добробут громади неможливий без розвитку місцевої економіки. Тому місцеві громади вдаються до використання факторів місцевих конкурентних переваг. З допомогою інтелектуальних, людських, інституційних, інфраструктурних, енергетичних, фізичних та природних ресурсів місцевості вони стараються будувати власну зростаючу і «самоокупну» економічну систему» [4, с. 26].

Дослідження й збалансування переваг і проблем вугільних регіонів областей можуть стати наступним кроком до визначення функціонального типу території та її належної підтримки і розвитку згідно з відповідним Законом України⁹. Так, «мета державної регіональної політики інтегрованого розвитку — поєднання галузевого та територіального підходів для розвитку територіальної громади та / або регіону, що забезпечує соціально-економічний та культурний розвиток територій» (ст. 2 п. 14).

⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій. Закон України № 2389-IX від 09.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>

Важливим підходом до стратегічного планування розвитку територіальних громад вугільних регіонів повинно стати відображення проблем і переваг, пов'язаних з особливостями впливу вуглевидобування на їх території. Синхронізація фінансово-економічних показників, виробничих програм шахт, інвестиційної привабливості територій тощо, які впливають з оцінки збалансування проблем і переваг діяльності вугледобувних підприємств, повинна дістати відображення при формуванні загальної мети, стратегічних, оперативних цілей плану. «У більшості стратегічних планів розвитку відсутній (або недосконало сформований) важливий розділ стосовно визначення проблем розвитку громади в глибокому існуванні та розумінні наслідків, ризиків, загроз і пріоритетності їх вирішення. Перелік проблем, як правило, обмежується поверхневим спостереженням (незадовільні дороги, відсутність полігонів твердих побутових відходів тощо), однак не здійснено аналізу причин і факторів, які призвели до виникнення проблеми» [9, с. 69].

Сьогодні управління територіальними громадами дедалі більше схиляється до необхідності застосування маркетингового підходу, інструментів територіального маркетингу й формування регіональних маркетингових стратегій, що передбачається і положеннями Державної стратегії регіонального розвитку України на 2021—2027 роки. Не є винятком і вугільні регіони країни: «У маркетингу територій товар позиціонується не стільки як різноманітні ресурси і послуги, вироблені на території громади, скільки як якість середовища та його компоненти, об'єктивні й суб'єктивні відчуття як оцінка представників цільових аудиторій щодо визначення товару «територіальна громада»» [9, с. 81—82].

Відповідно до Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року, планування і реалізація трансформації вугільних регіонів вимагають розроблення певної комплексної програми, орієнтованої на потреби людей. «Забезпечення добробуту, соціальної згуртованості населення та конкурентного рівня соціально-економічного розвитку громад планується через координацію та взаємодію між центральними та місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, партнерські відносини з бізнесом та громадськістю, організацію співпраці з донорами та інвесторами»¹⁰. Для досягнення означених цілей, на нашу думку, доцільно застосувати маркетинговий підхід, який позиціонує й обґрунтовує потреби людей одночасно як представників різних цільових груп територіальної громади — населення, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, бізнесу, зовнішніх відвідувачів території, туристів, інвесторів, органів влади тощо. Позиціонування (перелік) про-

¹⁰ Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1024 від 22.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2021-%D0%BF#Text>

блем у розрізі сприйняття різними цільовими групами ТГ (табл. 2) дає змогу досконаліше формувати засади справедливої трансформації, адже саме через призму створення і реалізації цілеспрямованих проектів досягається більш ефективний результат, забезпечується раціональне використання фінансових ресурсів.

Дані табл. 2 доводять, що загальновідомі найбільш чутливі проблеми — екологічні, соціальні, економічні, технічні — тією чи іншою мірою стосуються функціонування, діяльності всіх цільових груп територіальної громади, проте повністю їх узагальнювати не можна. Ступінь впливу і загроз щодо проживання, розвитку бізнесу, відвідування території на короткий період, створення інвестиційного проекту буде абсолютно різним для різних громад вугільного регіону, їх мешканців і потенціалу. Так, у Стратегії розвитку Червоноградської територіальної громади передбачено, що «...в рамках державної «Програми Справедливої трансформації вугільних регіонів» у громаді створюється індустріальний парк, який за державної підтримки стає інвестиційним магнітом. Внаслідок залучення стратегічних інвестицій структура економіки змінюється в бік сектору високотехнологічної промисловості. Активно розвивається мале підприємництво, формуючи логістично-послужові ланцюжки навколо стратегічних інвесторів. Зростають обсяги бюджету розвитку, в рамках Стратегії розвитку впроваджуються проекти розвитку та розвивається критична інфраструктура на сільських територіях. Громада стає привабливою як місце ведення бізнесу, проживання та відпочинку»¹¹.

Досягнення зазначеної мети стане реальністю в першу чергу за умови ліквідації проблем і припинення їх виникнення в майбутньому. Саме проблемно-пріоритетний підхід може забезпечити гармонійний і справедливий розвиток кожної громади в межах вугільного регіону. Політична, економічна реальність України в нинішньому стані вказує, що процес трансформації триватиме певний час, коли постійно як змінюватимуться пріоритети, так і виникатимуть нові проблеми, у тому числі в просторовому вимірі територій ТГ, тому формуватиметься дефіцит фінансових ресурсів, який потрібно буде або додатково мобілізувати, або вибрати проекти і заходи, які необхідно реалізувати невідкладно.

Проблемно-пріоритетний підхід означає ґрунтовне дослідження й виявлення на основі використання різних методів, у тому числі наукових, ознак, характеристик, оцінок і міри впливу чинників, що створили проблеми у вугільних регіонах, а також загроз і ризиків повторення, створення, відновлення в майбутньому. Матеріали такого дослідження — це

¹¹ Стратегія розвитку Червоноградської територіальної громади до 2027 року. *Червоноградська територіальна громада*. 2022. 23 січ. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj0l6bzyd_AhVBDhAIH5HBiwQFnoECBQQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.chg.gov.ua%2Fget_blog_files.php%3Fid%3D5390%26name%3D7d6c6730ef077b6fea03a36e5fe0b088&usg=AOvVaw0Ow6b02RlCvhPRbnF20d2x&opi=89978449

Таблиця 2. Позиціонування проблем вугільних регіонів на основі маркетингового підходу

Цільова аудиторія	Проблеми			
	економічні	соціальні	екологічні	техніко-технологічні
Населення	Втрата доходів, низька можливість створення власного бізнесу, зниження загальної рівня якості життя, зростання цін і тарифів	Втрата робочих місць, безробіття, вимушена міграція, у тому числі за кордон, відсутність необхідного соціального захисту, втрата кваліфікації	Забруднення довкілля, ґрунту, води, повітря, професійні захворювання, погіршення стану здоров'я	Зношена соціально-побутова і соціально-комунальна інфраструктура, монополістичний підхід до надання житлово-комунальних послуг
Бізнес	Монофункціональність провідної галузі й економіки території, збитковість, недостатня привабливість для розвитку підприємництва, високі податки і тарифи, слабе ринкове середовище для виробництва товарів і послуг	Витрати на перекваліфікацію персоналу, невідповідний рівень зарплати, низька можливість соціального захисту і підтримки зростаючих працівників за рахунок власних прибутків	Додаткові витрати щодо приведення території у зони впливу вуглевидобутку для виробничого процесу (рекультивация, вирівнювання, підсіпка, фільтрація тощо)	Незадовільний стан об'єктів загальної інфраструктури, доріг, безпечного середовища в межах і поза межами населених пунктів
Відвідувачі	Неефективна туристична привабливість, несформований туристичний кластер, слабо розвинута туристична індустрія	Недостатні комунікація і просування туристичного потенціалу, відсутність туристичних маршрутів, ділових і соціальних знакових подій (фестивалів, форумів, конференцій)	Природний ландшафт змінений штучними утвореннями (териконами, заболоченими територіями, зниженням рекреаційних можливостей)	Об'єкти історичної туристичної інфраструктури втрачили зовнішню привабливість, відсутність пропозицій щодо створення промислового, зеленого, аграрного туризму
Інвестори	Недостатні інвестиційна привабливість і підготовка	Негативна тенденція щодо демографічної ситуації,	Несприятлива екологічна ситуація обмежує вибір	Облаштування індустриального парку та інших земель

<p>Органи влади і місцевого самоврядування</p>	<p>інвестиційних ресурсів громади для інвесторів, а також інструментів залучення інвестицій, у тому числі індустріальних парків</p> <p>Закриття шахт, диверсифікація економічного потенціалу, енергетичного ринку, державна підтримка справедливої трансформації, обслушування індустріального парку, розташування об'єктів і виробництв державного значення, проведення заходів державного рівня</p>	<p>ризик не заповнення створених робочих місць кваліфікованим персоналом або заповнення некваліфікованими</p> <p>Соціальний захист вивільнених працівників закритих шахт, осіб, які втратили працездатність унаслідок професійного захворювання і травматизму</p>	<p>інвестора у видах і технологіях інвестиційних проектів, що використовують природні ресурси (воду, ґрунти)</p> <p>Фінансова, інституційна, матеріальна, правова, політична підтримка екологічних проектів</p>	<p>них ділянок у громадах, які можуть бути інвестиційним ресурсом, незадовільний стан доріг, комунальної інженерної інфраструктури</p> <p>Розроблення проектів закриття шахт і пропозицій щодо створення нових виробництв, покращення інфраструктури державного і регіонального рівнів</p>
--	---	---	---	--

Джерело: складено авторами.

основа забезпечення сталого розвитку територій для майбутніх поколінь. Проекти, програми, заходи, спрямовані на вирішення проблем, необхідно розглядати в реальності пріоритетів щодо можливих джерел фінансових ресурсів з різних джерел, технічної готовності (розробка проекту, геодезично-геологічні розвідки тощо), уникаючи декларативності й політичної доцільності.

Джерелом загального фінансового ресурсу для подолання проблем, диверсифікації виробництва, соціального захисту мешканців, підвищення економічного потенціалу громади повинен стати Фонд справедливої трансформації вугільних регіонів. Формування такого фонду для фінансування заходів і проектів здійснюватиметься за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги. Нині відсутнє законодавчо-нормативне забезпечення створення фонду фінансових ресурсів, у якому акумулюватимуться кошти на фінансування проектів у межах справедливої трансформації вугільних регіонів, триває розробка проекту закону «Про фонд справедливої трансформації», набрання чинності яким очікується із середини 2023 р.

Обсяг видатків, необхідних для фінансування реалізації проектів і заходів Програми справедливої трансформації, визначається з урахуванням можливостей державного і місцевих бюджетів на відповідний рік під час формування їх показників, що передбачається Концепцією, і у свою чергу дає підстави враховувати можливі й реальні обсяги бюджетних ресурсів, які будуть мобілізовані. Фінансування витрат за принципом проблемно-пріоритетного підходу (рис.) і систематизація черговості проектів у територіальних громадах на його основі забезпечуватимуть першочергове вирішення проблем, які несуть певні загрози і ризики екологічного, безпекового характеру для мешканців, умов ведення бізнесу, інвесторів тощо. При цьому важливими є контроль за ефективним використанням коштів, їх концентрація на пріоритетних напрямках розвитку громади, відхід від практики незавершеного будівництва об'єктів, зокрема загальної інфраструктури (доріг, мостів, соціальних об'єктів, інженерних мереж), у зв'язку з відсутністю повного фінансування, що дотепер має місце в територіальних громадах. Як відомо, добудова своєчасно не завершених об'єктів потребує технічного перегляду (через можливе руйнування елементів), додаткового фінансування внаслідок інфляційних процесів і зростання цін тощо.

В Україні започатковано проект Німецького товариства міжнародного співробітництва Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за підтримки уряду Німеччини в досягненні цілей у галузі міжнародного співробітництва з метою сталого розвитку «Підтримка структурних змін у вугільних регіонах». Діяльність цього проекту будується на основі інклюзивності й партиципативності, тобто на принципі «справедливого переходу», що заснований на девізі «почути кожного / нікого не залишити осторонь» і спирається на змістовний ді-

Фінансування проєктів за проблемно-пріоритетними підходами
Джерело: складено авторами.

лог на різних рівнях. Національний рівень передбачає напрям справедливої трансформації і зелене відновлення, формування енергетичної і кліматичної регіональної політики, створення нормативно-правової бази справедливої трансформації.

Проєкт «Підтримка структурних змін у вугільних регіонах» передбачає просторове й географічне визначення вугільних регіонів у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Львівській і Волинській областях. У зв'язку з воєнними діями на даний час вибрано пілотні вугільні регіони — Червоноград Львівської області й Мирноград Донецької області, де реально можлива справедлива трансформація. Основні напрями проєкту: технічна допомога в безпечному закритті шахт, перекваліфікація, зайнятість, соціальні заходи, залучення міжнародних експертів, наукові обміни; розробка концепцій подальшого використання і диверсифікації економіки, підтримка місцевих регіональних виконавців, план дій, відновлення муніципальної інфраструктури. Фінансування програми здійснюватиметься шляхом створення фонду структурних змін, мультидонорського формату, структури фонду і грантових програм. Комунікації передбачають основні публічні заходи, діалог і партиципацію, національну комунікаційну стратегію.

Обраний вугільний регіон Львівщини — Червоноградський район — потребує справедливої трансформації на основі таких критеріїв:

- справедлива трансформація — це не лише закриття шахт у період реструктуризації вугільної галузі, це турбота і захист людей, які живуть на територіях, де занепадає вугільна промисловість, а громади потребують диверсифікації економіки;
- справедлива трансформація — це створення сприятливих економічних умов і допомога мешканцям мікрорегіону, який залежить від діяльності шахт і теплової електростанції, знаходження свого потенціалу в майбутньому динамічному розвитку, збереження фінансової стійкості територіальних громад.

Разом з тим необхідно сказати про значні підземні запаси покладів кам'яного вугілля на Львівщині, зокрема як енергетичного, так і коксівного. «Потенційні можливості Львівсько-Волинського вугільного басейну далеко не вичерпані. Поряд з енергетичним вугіллям, яке зараз видобувається, виявлено родовища коксівного вугілля, що простягається і на територію Жовківського району Львівської області» [8, с. 7]. Перспектива будівництва проектованої шахти «Любельська № 1-2» на цьому родовищі (тепер на території громад Львівського і частково Червоноградського районів) залежатиме від стану на світовому ринку коксівного вугілля й формування металургійного ринку України в майбутньому.

Шляхи справедливої трансформації вугільних регіонів, що визначені Концепцією, містять широкий спектр напрямів, деталізація і розгортання яких повинні відбуватися через такі інструменти: будівництво об'єктів; створення ефективної правової, фінансової, технічної основи для залучення інвестиційних ресурсів; реконструкція і модернізація комунальної інженерної інфраструктури; покращення якості медичних і освітніх послуг; поширення форми дуальної освіти для працівників; відтворення екосистем і ряд інших заходів. Основним завданням для вугільного регіону і окремо кожної громади є аналітичні дослідження існуючого стану, результати яких стануть основою для формування ефективного комплексного плану справедливої трансформації з переліком об'єктів, заходів, вартості робіт, термінів виконання, потреби в матеріальних і фінансових ресурсах.

ВИСНОВКИ

Реструктуризацію вугільної галузі в Україні шляхом закриття збиткових і неперспективних шахт започатковано вже не одне десятиліття, проте суттєвих змін у зміцненні економіки вугільних регіонів і галузі в цілому не відбулося. Україна перебуває на початку значної трансформації і реформатування енергетичної сфери, що потребує глибоких інноваційних перетворень і зміни підходів до функціонування вугледобувних підприємств. При цьому найбільш ефективним, на нашу думку, є використання

комплексного системного регіонального підходу, тобто відхід від виключно галузевого підходу і перехід до трансформації вугільних регіонів з урахуванням особливостей розташованих там територіальних громад.

Тривалий процес видобування викопного палива на окремих територіях призвів до значних проблем, які спричинили послаблення економічного стану і соціальну нестабільність. Державна енергетична стратегія передбачає відновлення енергетичного сектору на принципах сталого розвитку з широким упровадженням зелених технологій. Разом з тим сьогодні основними викликами є пошук і реалізація ефективних рішень справедливої або зеленої трансформації вугільних регіонів, одночасно з подоланням проблем економічного, соціального, екологічного, технічного спрямування, які набули глибокого системного характеру.

Запропонований державою концепт справедливої трансформації як моделі розвитку вугільних регіонів передбачає гідне життя, високий рівень доходів і підвищення якості життя кожного мешканця, працівників діючих і закритих вугледобувних підприємств. Програма справедливої трансформації ставить за мету реалізацію державної регіональної політики шляхом комплексного розв'язання проблемних питань, зокрема, в економічній, соціальній, екологічній сферах, складовими яких є негативні наслідки в житлово-комунальному секторі, інфраструктурі, сферах охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

Комплексний підхід на державному, регіональному і територіальному (локальному) рівнях забезпечує всеосяжне виявлення й оцінку проблем щодо кожної громади, населеного пункту та його мешканців, а також дає можливість застосувати проблемно-пріоритетний підхід за напрямками фінансування і технічного вирішення. Створення Фонду справедливої трансформації, який наповнюватиметься з різних джерел державного, місцевого і міжнародного рівнів, зможе забезпечити акумулювання фінансових ресурсів, ефективність їх використання на основі пріоритетності, контролю й прозорості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойченко М.В. Реновація закритих вугільних шахт. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 3 (65). С. 75—80. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2021/3\(65\)/06-Boichenko.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2021/3(65)/06-Boichenko.pdf)
2. Ставчук І., Бальс К. Досвід трансформації шахтарських регіонів: рекомендації для України. 28 с. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/mines_assessment_ua-s.pdf
3. Амоша О.І., Стариченко Л.Л., Череватський Д.Ю. Стан, основні проблеми, перспективи вугільної промисловості України. Наук. доп. НАН України; Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 44 с. URL: https://ie.org.ua/wp-content/uploads/akademichni_sluhannya/as_1_Amosha_Starychenko_Cherevatsky.pdf
4. Шворак А., Кулинич М., Філюк Д. Сталий інклюзивний розвиток територіальних громад Волинської області в умовах трансформації вугільної галузі. *Еко-*

- номічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2022. № 2. С. 20—31. <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-02-20-31>
5. Кочешкова І.М., Чейлях Д.Д., Череватський Д.Ю. Аналіз досвіду закриття шахт в Україні. Форум гірників. Інститут економіки промисловості НАН України. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/149924/27-32.pdf?sequence=1> (дата звернення: 21.05.2023).
 6. Амоша О.І., Череватський Д.Ю. Розвиток вугільної промисловості в сучасних умовах. *Економіка України*. 2018. № 10 (683). С. 101—109. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.10.101>
 7. Шульц С.Л., Луцків О.М. Структурно-технологічні зрушення в економіці регіонів у контексті перспектив розвитку смарт-спеціалізації. *Регіональна економіка*. 2021. № 2 (100). С. 15—26. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-2>
 8. Олексюк Г.В., Самогій Н.С. Тенденції та проблеми розвитку вугільної промисловості України (на прикладі державного підприємства «Львіввугілля»). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 1 (135). С. 3—9. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-1-1>
 9. Олексюк Г.В., Хром'як Й.Я., Попадинець Н.М. Маркетингова стратегія як інструмент реалізації стратегічного плану розвитку територіальних громад. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 67—88. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.067>

Надійшла 26.06.2023

Прорецензована 13.07.2023

Доопрацьована 27.07.2023

Підписана до друку 02.08.2023

REFERENCES

1. Boichenko M. Renovation of closed coal mines. *Economic Herald of the Donbas*, 2021, No. 3 (65), pp. 75-80. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2021/3\(65\)/06-Boichenko.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2021/3(65)/06-Boichenko.pdf) [in Ukrainian].
2. Stavchuk I., Bals Ch. Transformation Experiences of Coal Regions: Recommendations for Ukraine. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/mines_assessment_ua-s.pdf [in Ukrainian].
3. Amosha O.I., Starychenko L.L., Cherevatskyi D.Yu. Status, main problems, prospects of Ukraine's coal industry. Donetsk, 2013. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/akademichni_sluhannya/as_1_Amosha_Starychenko_Cherevatskyi.pdf [in Ukrainian].
4. Shvorak A., Kulynych M., Filiuk D. Sustainable inclusive development of territorial communities of Volyn region in the conditions of transformation coal industry. *Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 2022, No. 2, pp. 20-31. <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-02-20-31> [in Ukrainian].
5. Kocheshkova I.M., Cheylyakh D.D., Cherevatskyi D.Yu. Analysis of mine closure experience in Ukraine. In: Mining Forum 2013: Proc. Int. Conf. (Oct. 2-5, 2013). Vol. 1. Dnipropetrovsk, 2013, pp. 27-32. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/149924/27-32.pdf?sequence=1> (accessed on: 21.05.2023) [in Ukrainian].
6. Amosha O., Cherevatskyi D. Development of the coal industry in modern conditions. *Economy of Ukraine*, 2018, No. 10 (683), pp. 101-109. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.10.101> [in Ukrainian].

7. Shults S.L., Lutskev O.M. Structural-technological changes in the economies of regions in the context of smart specialization development perspectives. *Regional Economy*, 2021, No. 2 (100), pp. 15-26. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-2> [in Ukrainian].
8. Oleksyuk H., Samotiy N. Trends and problems of coal industry development in Ukraine (on the example of state enterprise «Lvivuhillya»). *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 2019, Vol. 1 (135), pp. 3-9. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-1-1> [in Ukrainian].
9. Oleksyuk H., Khromyak Yo., Popadynets N. Marketing strategy as a tool for implementation of the strategic plan for the development of territorial communities. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 7, pp. 67-88. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.067> [in Ukrainian].

Received on June 26, 2023

Reviewed on July 13, 2023

Revised on July 27, 2023

Signed for printing on August 2, 2023

Hanna Oleksyuk, PhD (Econ.),
Associate Professor of the Department
of Economics and Marketing, Deputy Director
Institute of Enterprise and Advanced Technologies
of Lviv Polytechnic National University
18, Horbachevskoho St., Lviv, 79044, Ukraine
Nazariy Popadynets, Dr. Sci. (Econ.), Senior Researcher,
Associate Professor of the Department of Economics
and Marketing, Deputy Director
Institute of Enterprise and Advanced Technologies
of Lviv Polytechnic National University
18, Horbachevskoho St., Lviv, 79044, Ukraine

FROM THE RESTRUCTURING OF COAL INDUSTRY
TO THE JUST TRANSFORMATION OF COAL REGIONS:
EXPERIENCE AND PROSPECTS

The general approaches to the activities of coal-mining enterprises, which for a long time generated the main economic potential of certain territories, provided employment for residents and formed coal regions, are studied. It is determined that the restructuring of the coal industry via the mine closure program was not successful enough, which requires a departure from purely sectoral principle and transition to the transformation of coal-mining regions at the territorial, regional, and national levels.

An analysis of the problems and advantages of the economic, social, environmental, and technical impact that occur in coal regions during the operation and after the closure of mines has been carried out, indicating the need for their balancing, which determines the directions and possibilities of just transformation in territorial communities. Currently, the priorities and approaches to the formation of Ukraine's energy policy are changing, which is determined by the reduction of fossil fuel use and the expansion of green energy opportunities. The marketing approach to positioning the

problems of the territory in relation to different target groups within territorial communities (population, business, visitors, investors) that has been substantiated will ensure more efficient and purposeful spending of funds for the implementation of just transformation projects in local development. A mechanism of holistic systemic approach to research, analysis, evaluation and tools for solving the problems of coal regions with the application of the principle of priority in each territorial community is proposed. The characteristics of just transformation project for coal regions, the creation of the Just Transformation Fund, as well as the strategic approach to reforming Ukraine's energy industry as one of the foundations of state regional policy, which is implemented in territorial communities, are studied.

Keywords: *coal region; coal-mining enterprises; restructuring; just transformation; territorial communities; holistic systemic approach; problem-priority approach; marketing approach.*